เทิดพระเกียรติกวีแก้ว...วาสุกรี

ประสิทธิ์ ศรีสมุทร*

เดือนธันวาคมทุกปี มีความสำคัญแก่ปวงชนชาวไทยเป็นอย่างยิ่ง เพราะเหตุว่า มีวันสำคัญประจำปีหลายวันด้วยกัน อาทิ วันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตรงกับวันที่ 5 ธันวาคม นอกจากจะเป็นวันคล้ายวันพระราชสมภพขององค์พระประมุขของชาติแล้ว ยังถือว่า เป็นวันชาติไทยและเป็นวันพ่อแห่งชาติอีกด้วย สมัยหนึ่งรัฐบาลได้กำหนดเอาวันที่ 24 มิถุนายน เป็นวันชาติ ได้สร้างอนุสรณ์สถานคือ สะพานวันชาติ เอาไว้เป็นที่ระลึก เหตุว่าเป็นวันเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นประชาธิปไตย นับถึงปีนี้ก็เกือบจะครบเจ็ดสิบปีแล้ว

วันสำคัญอีกวันหนึ่งในเดือนธันวาคมคือ วันคล้ายวันพระราชทานรัฐธรรมนูญ ตรงกับวันที่ 10 ธันวาคม พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ได้พระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับแรกแก่ปวงชนชาวไทย ซึ่งถือเป็นกฎหมายสูงสุดสำหรับปกครองประเทศ

ดูเหมือนจะจดจำกันได้ดีเพียงสองวันนี้เท่านั้น หากจะพลอยจำได้อีกสักวัน เห็นจะเป็นวันที่ 31 ธันวาคม ซึ่งเป็นวันที่จะได้เฉลิมฉลองสนุกสนานตามประสาคนไทยที่ว่า วันไหน ๆ พี่ไทยก็เมา

ยังมีอีกวันหนึ่งที่มีกลุ่มบุคคลบางกลุ่มยังจดจำได้ดีว่า มีความสำคัญต่อวงวรรณคดีไทย ต่อภาษาไทยเป็นอย่างยิ่ง คือวันที่ 11 ธันวาคม เป็นวันคล้ายวันประสูติของรัตนกวีไทย สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส พระองค์ได้ประสูติเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พุทธศักราช 2333 กลุ่มบุคคลที่จดจำวันดังกล่าวได้ดี คือ คณะอักษรศาสตร์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เห็นจัดกิจกรรมในวันดังกล่าวที่วัดพระเชตุพนนับได้หลายสิบปีมาแล้ว จนถึงปัจจุบัน

โอกาสนี้จะนำเสนอบทความเทิดพระเกียรติกวีแก้ว...วาสุกรี เพื่อรำลึกถึงคุณูปการที่มีต่อวงวิชาการวรรณคดีไทย และแก่ชาติไทย พอเป็นนิทัศนะ เริ่มต้นด้วยบทประพันธ์ของ ธรรมสาธก หรือพระพิมลธรรม (ชอบ อนุจารี) ราชบัณฑิต ดังนี้

* *อาจารย์พิเศษ ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยหักษิณ*

สิริรวมพระชนมายุได้ 63 พรรษา ได้รับพระราชทานเพลิงศพ เมื่อวันเสาร์ที่ 8 เมษายน พุทธศักราช 2397 ณ พระเมรุท้องสนามหลวง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้อัญเชิญพระอัฐิไปประดิษฐานไว้ที่พระตำหนักวาสุกรี วัดพระเชตุพน และโปรดให้มีตำแหน่งพระฐานานุกรมรักษาพระอัฐิ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปถวายพุ่มบูชาพระอัฐิในเวลาเข้าพรรษาทุกปี และเมื่อถึงวันเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานพระกฐิน ณ วัดพระเชตุพน ก็โปรดให้อัญเชิญพระอัฐิไปประดิษฐานที่ในพระอุโบสถ ทรงสักการะบูชาแล้วทอดผ้าป่าไตรปีอาราธนาพระฐานานุกรมประจำพระอัฐิ สดับปกรณ์เป็นประเพณีตลอดมาตั้งแต่รัชกาลที่ 4 จนถึงปัจจุบัน (รัชกาลที่ 9)

ภาระงาน

ในสมัยรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เป็นเจ้าคณะกลาง ปกครองวัดทั้งปวงในกรุงเทพฯ ซึ่งมีอยู่ประมาณ 61 วัด ก่อนจะมีคณะกลางนี้ การปกครองคณะสงฆ์มีอยู่ 3 คณะด้วยกัน คือ คณะเหนือหรือหนเหนือ คณะใต้หรือหนใต้ และคณะอรัญวาสี โดยสมเด็จพระสังฆราชทรงบัญชาการคณะสงฆ์หนเหนือ สมเด็จพระวันรัต ปกครองดูแลคณะสงฆ์หนใต้ ส่วนคณะอรัญวาสี ก็มีเจ้าคณะต่างหาก

เมื่อคราวปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนครั้งใหญ่ สมัยรัชกาลที่ 3 สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ได้ทรงพระนิพนธ์สุภาษิตและตำราต่าง ๆ ด้วยโคลงและฉันท์หลายเรื่อง สำหรับจารึกลงในแผ่นศิลาและประดับไว้ที่วัดพระเชตุพน ได้แก่ เรื่องกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ตำราฉันท์วรรณพฤติและมาตราพฤติ ตำราโคลงกลบท โคลงภาพฤาษีดัดตน โคลงจารึกศาลาราย โคลงจารึกศาลาหน้าพระมหาเจดีย์ นอกจากนี้ ยังได้ทรงพระนิพนธ์โคลงดั้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน จารึกไว้ที่วัดพระเชตุพนอีกด้วย

ทรงสร้างวัดชิโนรสารามไว้ริมคลองมอญฝั่งเหนือ ใกล้สวนนันทอุทยาน ฝั่งธนบุรี เพื่อจะได้เสด็จประทับในกรณีจำเป็น สร้างในปลายรัชกาลที่ 3 ช่วงนั้น เหตุการณ์บ้านเมืองไม่สู้จะสงบ เพราะมีผู้ประสงค์จะตั้งตัวเป็นใหญ่เพื่อครองแผ่นดินต่อจากรัชกาลที่ 3

รัตนกวีของไทย

สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระมหาสังฆปริณายก อันเป็นตำแหน่งสูงสุดในฝ่ายศาสนจักร นอกจากจะมีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาเป็นที่ยิ่งแล้ว พระองค์ยังทรงเป็นรัตนกวีที่มีผลงานล้ำค่าทางวรรณศิลป์ อันเป็นมรดกตกทอดแก่ปวงชนชาวไทยอย่างประมาณค่ามิได้อีกด้วย ทรงพระปรีชาสามารถรอบรู้ในทางโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน อย่างลึกซึ้ง ทรงเป็นมหากวีเอกและชำนาญเป็นพิเศษในด้านการแต่งโคลงและฉันท์ ผลงานของพระองค์มีครบทุกประเภท ทั้งคำประพันธ์ ฉันทลักษณ์ และร้อยแก้ว ผลงานส่วนใหญ่โดยเฉพาะเรื่องที่ดีเด่นเป็นผลงานชั้นครูมักจะเป็นวรรณคดีที่ทรงนิพนธ์จากผลงานเดิมที่มีอยู่แล้วเพื่อให้สมบูรณ์ขึ้นอาจจะเป็นพระนิพนธ์ต่อจากเรื่องเดิม ได้แก่ สมุทรโฆษคำฉันท์ หรือพระนิพนธ์ที่ทรงรื้อของเก่าแล้ว แก้ไขใหม่ทั้งหมด ได้แก่ กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ หรือพระนิพนธ์จากตำนาน หรือเรื่องที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว ได้แก่ ลิลิตตะเลงพ่าย พระปฐมสมโพธิกถา

พระนิพนธ์ในลักษณะเช่นนี้เป็นพระนิพนธ์ที่ต้องใช้พระปรีชาสามารถและพระวิริยะอุตสาหะเป็นหลายเท่ากว่าการทรงนิพนธ์รื่องใหม่โดยพระองค์เอง เพราะการทรงนิพนธ์จากเรื่องเดิมที่มีอยู่แล้วทำให้ต้องสืบค้นประวัติเรื่องเดิม ต้องรักษาความถูกต้องของเรื่อง และยังต้องแสดงกวีโวหารให้ดียิ่งกว่าของเดิม หรือทัดเทียมของเดิม

งานพระนิพนธ์ของสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ซึ่งมีทั้งร้อยกรองและร้อยแก้วนั้น ได้นำรายชื่อมาแสดงเพื่อรู้เป็นเบื้องต้น ดังนี้

ด้านร้อยกรอง

พระนิพนธ์ด้านร้อยกรอง ส่วนมากมักเป็นโคลงและฉันท์ อันเป็นคำประพันธ์ที่แต่งได้ยากอย่างยิ่ง ที่เป็นโคลง ได้แก่ ลิลิตตะเลงพ่าย โคลงตั้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ลิลิตกระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตราทางสถลมารค และชลมารค และโคลงเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ ที่จารึกไว้ ณ วัดพระเชตุพน

พระนิพนธ์ที่เป็นฉันท์ ได้แก่ กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ฉันท์สังเวยกลองวินิจฉัยเภรี ฉันท์กล่อมช้างพัง ตำรา ฉันท์วรรณพฤติและมาตราพฤติ สรรพสิทธิ์คำฉันท์ สมุทรโฆษคำฉันท์ (ตอนปลาย) และจักรทีปที นอกจากนี้ ที่ทรงไว้เป็นร่ายยาว ได้แก่ ร่ายยาวมหาชาติ 11 กัณฑ์ ร่ายทำขวัญนาคหลวง และประกาศบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ 4 พระนิพนธ์ที่ทรงไว้เป็นกลอน มีเพียงเรื่องเดียว คือ กลอนเพลงยาวเจ้าพระ สาเหตุที่ไม่ทรงนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ เป็นกลอนแปด เหมือนกวีที่มีชื่อท่านอื่น ๆ ในยุคต้นรัตนโกสินทร์นั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงประทานคำอธิบายไว้ว่า

"... ที่ไม่ทรงกลอนแปดนั้น เพราะกลอนแปดมักแต่งในทางสังวาส และบทละคร จึงทรงรังเกียจประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งจะเป็นเพราะเมื่อรัชกาลที่ 2 และที่ 3 ในสมัยเมื่อกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสทรงนิพนธ์หนังสือเรื่องต่าง ๆ นั้น กวีที่เชี่ยวชาญกระบวนแต่งกลอนแปดมีมาก คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และสุนทรภู่ เป็นต้น กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส จะทรงพระดำริเห็นว่า กระบวนการแต่งกลอนแปดจะสู้กวีที่มีอยู่ในเวลานั้นยาก จึงไม่ทรงเสียทีเดียว เหมือนอย่างหนังสือมหาชาติกัณฑ์มหาพน ซึ่งไม่ทรงแต่งสู้พระเทพโมนี (กลิ่น) ฉะนั้น" [2]

พระนิพนธ์ด้านร้อยแก้ว ซึ่งมีความไพเราะเพราะพริ้ง คล้ายคลึงกับร่ายยาว ได้แก่ พระปฐมสมโพธิกถา พระธรรมเทศนาพระราชพงศาวดารสังเขป พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาสังเขป คำฤษฎี ซึ่งเป็นศัพทานุกรมวรรณคดีไทยโดยเฉพาะ

ด้วยพระปรีชาสามารถในด้านพระนิพนธ์หนังสือที่มีเนื้อหาหลากหลายและเกิดประโยชน์แก่อนุชนจากอดีตสู่ปัจจุบัน เหล่านักวิชาการในวงการวรรณคดีและวงการทั่วไป ได้ถวายพระเกียรติแด่พระองค์ท่านว่า เป็น มหากวี เป็น รัตนกวี ชั้นเยี่ยมของชาติ ด้วยบทพรรณาของพระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี) ราชบัณฑิต มีความดังนี้

"พระเกียรติประวัติของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส พระองค์นั้น เราท่านที่รักหนังสือทั้งหลายจะต้องน้อมสิโรตม์ถวายบังคมแทบพระยุคลบาทของพระองค์ทั่วกันว่า ในทางวรรณคดี พระองค์เป็นเลิศในสมัยรัตนโกสินทร์ แม้เราท่านจะไม่ทันได้เห็นพระรูปโฉมของพระองค์ก็ตาม แต่วรรณกรรมของพระองค์ที่ทรงนิพนธ์ไว้ได้เตือนตาเตือนใจให้ระลึกถึงอยู่ไม่รู้คลาย ในพระปรีชาสามารถ ผู้รู้ทั้งหลายได้ถวายพระเกียรติแด่พระองค์ท่านว่า เป็น มหากวี เป็น รัตนกวี ชั้นเยี่ยมของชาติ" [3]

หากผู้ใดได้ศึกษางานนิพนธ์ในสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส อย่างถ่องแท้และลุ่มลึกแล้ว คงจะเข้าใจเป็นอย่างดีว่า พระองค์ท่านโปรดงานกวีนิพนธ์เป็นอย่างมาก และมักจะทรงอธิษฐานให้งานพระนิพนธ์คงอยู่ตลอดไปตราบนานเท่านาน ดังปรากฏอยู่ในบทพระนิพนธ์หลายเรื่องด้วยกัน ดังนี้

---

[3] *พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี). สมบัติรัตนกวีชั้นเอก. 2513. หน้า 14.*

ลิลิตตะเลงพ่าย โคลงที่ 429

อวยพรคณะปราชญ์พร้อม พิจารณ์ เทอญพ่อ
ใดวิรุธบรรหาร เหตุด้วย
จงเฉลิมแหล่งพสุธาร เจริญรอด หึงแฮ
มลายโลกอย่ามลายม้วย อรรถเอื้อนอัญขยม

สมุทรโฆษคำฉันท์

จงคู่อันดร ธารธเรศอัมพร
รวิศศิแสงไขษย

สรรพสิทธิ์คำฉันท์

จงยืนฝืนกัลปอัคนี มล้างล่งภพตรี
นิพนธ์ผู้ข้าอย่ามลาย
ฟุ้งเรื่องเฟื่องชื่อฤๅวาย วรพจน์ภิปราย
ประกาศแก่มวญเมธา

นอกจากนี้ สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงมุ่งหวังที่จะเป็นจินตกวีผู้ปราชญ์เปรื่องกว่ากวีทั้งหลายในทุก ๆ ภพ ตราบเท่าที่ยังเวียนว่ายอยู่ในห้วงมหรรณพ คือ วัฏฏสงสาร และยังไม่ได้บรรลุโลกุตรธรรม ดังบทพระนิพนธ์ในลิลิตตะเลงพ่าย ว่า

ผิววงหว้ายวัฏเวิ้ง วารี โอฆฤๅ
บลุโลกุตรโมลี เลิศล้น
จงเจนจิตกวี วรวากย์ เฉลียวเอย
ทราบล่วงบ่วงภพพ้น เผด็จเสี้ยนเบียนสมร
(โคลงที่ 437)

คำอธิษฐานอีกประการหนึ่งที่สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงปรารถนาอย่างแรงกล้าคือ เพื่อจะได้ไปเกิดเป็นอัครสาวกเบื้องขวาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคตเบื้องหน้า เพราะประสงค์จะได้เป็นผู้มีปัญญาที่เลิศล้นเฉกเช่นพระสารีบุตรผู้เป็นพระอัครสาวกฝ่ายขวาของพระพุทธเจ้า ได้รับยกย่องจากพระพุทธองค์ว่าเป็นผู้มีปัญญาเฉลียวฉลาดเลิศกว่าพระภิกษุสงฆ์ทั้งปวง ดังบทพระนิพนธ์ในสมุทรโฆษคำฉันท์ ว่า

จงเป็นปัจเยศเบื้อง อนาคต ภพเอย
ลุอัครสาวกยศ เลิศล้น
ทักษิณเสร็จมโนรถ ดุจปรารถ- นานา
ทุกชาติปราชญ์เปรื่องพ้น เพื่อนผู้หมู่กวี

นับได้ว่า สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงเป็นรัตนกวีผู้มีอัจฉริยภาพเป็นเลิศในการประพันธ์ ทรงรอบรู้เชี่ยวชาญในการนิพนธ์ โคลงและฉันท์ ยากที่จะหากวีอื่นทัดเทียมได้ พระองค์ประสูติในรัชกาลที่ 1 สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ 4 ทรงผนวชเป็นสามเณรตั้งแต่พระชนมายุ 12 พรรษา เมื่อพระชนมายุครบ ก็ได้ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ ทรงดำรงอยู่ในสมณเพศตลอดพระชนมายุ ทรงพระปรีชาสามารถรอบรู้ทั้งในทางพุทธศาสตร์ ราชศาสตร์ โบราณราชประเพณีไทย โหราศาสตร์ และอักษรศาสตร์

งานพระนิพนธ์ทุกเรื่องทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ล้วนมีคุณค่าดีเด่นทั้งทางเนื้อหาและศิลปะการประพันธ์ ทั้งยังเป็นแบบอย่างการประพันธ์แก่อนุชนรุ่นหลังอีกด้วย

ในวโรกาสคล้ายวันประสูติ วันที่ 11 ธันวาคม 2544 นี้ ขอนอบน้อมนมัสการ "วรบาทพระปรมา" ด้วยบทประพันธ์ ดังนี้

รัตนกวีศรีสยามงามปัญญา
โลกวันทาเทิดพระนามงามนิรันดร์
- ฐะปะนีย์ นาครทรรพ -

บรรณานุกรม

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จกรมพระยา. **ประวัติบุคคลสำคัญ.** พระนคร : แพร่พิทยา, 2496.

ทรงวิทย์ แก้วศรี. "พระประวัติสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส". ใน **๒๐๐ ปีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส.** หน้า 23-49. กรุงเทพ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ฟ จำกัด, 2533.

ปรมานุชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. **ตะเลงพ่าย.** พิมพ์ครั้งที่ 15. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2503.

พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี). **สมบัติรัตนกวีชิ้นเอก.** พระนคร : ศิลปาบรรณาคาร, 2513.

สมเกียรติกวีรัตน์ ดิลกราชกวีไทย
เกียรติก่องเถกิงไกล และก่องอยู่บ่รู้หาย
ข้าฯ ขอประณตน้อม มนพร้อมพจีกาย
แทนพุ่มปทุมถวาย วรบาทพระปรมา
ด้วยโสมนัสใน หฤทัย ธ เมตตา
ชุ่มชื่นพระปรีชา นุภาพนั้น นิรันดรฯ

พระประวัติ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มีพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าวาสุกรี เป็นพระราชโอรสองค์ที่ 28 ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และเจ้าจอมมารดาจุ้ย พระสนมโท ต่อมาในรัชกาลที่ 2 และที่ 3 ได้เป็นท้าวทรงกันดาล ตำแหน่งผู้รักษาพระคลังใน เป็นตำแหน่งที่สำคัญ เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ประสูติเมื่อวันเสาร์ ขึ้น 4 ค่ำ เดือนอ้ายปีจอ จุลศักราช 1152 ตรงกับวันที่ 11 ธันวาคม พุทธศักราช 2333 ในแผ่นดินรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ประสูติหลังสุนทรภู่ 4 ปี (สุนทรภู่เกิดเมื่อวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ.2329) ได้ทรงผนวชเป็นสามเณรเมื่อพระชนมายุได้ 12 พรรษา ในวันขึ้น 10 ค่ำเดือน 8 ปีจอ พ.ศ.2345 ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้เสด็จไปประทับ ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

การศึกษา

สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงศึกษาอักษรไทย ขอม และมคธ พระคัมภีร์ต่างๆ วิธีทำเลขยันต์โบราณคดี และตำราพิชัยสงคราม มาแต่สมเด็จพระพนรัตน พระอาจารย์ของพระองค์ และได้ทรงศึกษาวิชาต่างๆ จากนักปราชญ์ทั้งปวงในยุคนั้น ทำให้พระองค์มีความรู้แตกฉานทั้งทางคดีโลกและคดีธรรม

ผนวชเป็นพระภิกษุ

สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ได้ผนวชเป็นพระภิกษุ ในปีมะแม พุทธศักราช 2354 โดยมีสมเด็จพระสังฆราช (สุก) เป็นพระอุปัชฌาย์ สมเด็จพระพนรัตน (หรือสมเด็จพระวันรัต) พระอาจารย์ของพระองค์เป็นพระกรรมวาจาจารย์ และเสด็จประทับ ณ วัดพระเชตุพน ติดต่อกันมาจนตลอดพระชนมายุ

ในปี พ.ศ.2357 หลังจากผนวชได้เพียง 3 พรรษา เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนว่างลง เมื่อออกพรรษาแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เสด็จไปพระราชทานพระกฐิน ณ วัดพระเชตุพน ได้ทรงแต่งตั้งสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เป็นพระราชาคณะ และแต่งตั้งให้เป็นอธิบดีสงฆ์ คือเป็นเจ้าอาวาส เพื่อครองผ้าพระกฐิน และไม่ต้องกล่าวคำอปโลกน์ โดยให้พระภิกษุรูปอื่นกล่าวแทน คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนได้ถือปฏิบัติเป็นธรรมเนียมมาจนถึงปัจจุบัน (2544)

พระนามของพระองค์

สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มีพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าวาสุกรี ต่อมาเมื่อราวปีชวด พุทธศักราช 2359 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้รับสถาปนาขึ้นทรงกรมเป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส ศรีสุคตขัตติยวงศ์ ลุถึงปีกุน พุทธศักราช 2394 สมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสถาปนากรมหมื่นนุชิตชิโนรส ขึ้นเป็น กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ศรีสุคตขัตติยวงศ์ บรมพงศาธิบดี จักรีบรมนารถ... ดังสำเนาประกาศที่ทรงแต่งตั้ง ดังนี้

"... ส่วนกรมหมื่นนุชิตชิโนรสเล่า ก็เป็นพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นั้น และได้ทรงพระผนวชรับธุระฝ่ายพระบวรพุทธศาสนามาช้านาน ทรงพระปรีชาญาณฉลาดรอบรู้ในยุทธศาสตร์ ราชสาตรแบบอย่างโบราณราชประเพณีต่าง ๆ แลในทางปฏิสัณฐานปราไส แล้วมีพระหฤทัยโอบอ้อมอารีเป็นที่สนิทเน่หาแห่งพระบรมวงศานุวงศ์ทั่วไป และได้เป็นครูอาจารย์ครูฐานิยบุทคล แห่งราชสกูลวงศ์มหาชนเป็นอันมาก ควรที่จะเป็นประธานาธิบดีมีอิศริยยศยิ่งกว่าบรรดาคณานิกรสงฆ์คามวาสีอรัญวาสีปักษ์ใต้ฝ่ายเหนือทั้งปวงเมื่อบุรุษรัตนอันล้ำเลิศประเสริฐดังนี้มีอยู่ ก็มิได้ควรที่จะยกย่องพระราชาคณะองค์ใดองค์หนึ่ง แม้ถึงจะมีสติปัญญาวิทยาคุณที่มีตระกูลเป็นอย่างอื่น ให้มีอิศริยยศถานานุศักดิ์ยิ่งกว่า ***จึงมีพระบรมราชโองการมานพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนุชิตชิโนรส เป็นกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ศรีสุคตขัตติยวงศ์ บรมพงศา ธิบดี จักรีบรมนารถ*** *ปฐมพันธุมหาราชวรางกูร ปรเมนทรนเรนทรสูริย์สัมมานาภิสักกาโรดมสถาน อริยสมศิลาจาร**พิเศษ** มหาวิมล มงคลธรรมเจดียุตมุตวาทีสุวิรมนุญอดุลยคุณคณาธาร มโหฬารเมตยาภิธยาไศรย ไตรปิฎกกลาโกศล เบญจปดลเสวตฉัตร ศิริรัตโนปลักษณ์ มหาสมณุตมาภิเศกาภิสิต ปรมุกฤษฐสมณศักดิธำรง มหาสงฆปรินายก พุทธศาสนดิลกโลกุตมมหาบัณฑิตย์ สุนทรวิจิตรปฏิภาณไวธัติญาณมหากระวี พุทธาทิศรีรัตนไตรยคุณารักษ์เอกอรรค มหาอนาคาริยรัตน สยามาทิโลกยปติพัทธพุทธบริสัษยเนตรสมณคณินทราธิเบศร์ สกลพุทธจักโรปการกิจสาษดิ์ ศุภาการ มหาปาโมกขประธานวโรดม บรมนารถบพิตร เสด็จสถิตย์ ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร พระอารามหลวง กรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร มหินทรายุธยา มหาดิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์ มหาสถาน ทฤฆายุสมศิริสวัสดิ"* [1]

เมื่อถึงวันที่ 12 เมษายน พ.ศ.2464 สมัยรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระบรมราชโองการให้สถาปนา เปลี่ยนคำนำพระนาม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส เป็น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส โดยมีสร้อยพระนามคงเดิม

พระนามที่มีผู้เรียกขานทั่วไป มักจะเรียกว่า กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสบ้าง สมเด็จฯ กรมปรมานุชิตชิโนรสบ้าง หรือกรมพระปรมาฯ บ้าง ถึงจะเอ่ยพระนามอย่างไรก็ตาม โปรดให้เข้าใจไว้ด้วยว่า พระองค์เจ้าวาสุกรี ได้รับสถาปนาให้ทรงกรม และพระอิสริยศักดิ์ถึง 3 ครั้ง ดังที่กล่าวมานี้

สิ้นพระชนม์

สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงมีพระชนมายุในรัชกาลที่ 4 เพียง 2 ปี ก็สิ้นพระชนม์ด้วยพระโรคชรา เมื่อวันศุกร์ เดือนอ้าย ขึ้น 9 ค่ำ ปีฉลู จุลศักราช 1215 เวลาบ่าย 3 โมง ตรงกับวันที่ 9 ธันวาคม พุทธศักราช 2396

---

[1] *ทรงวิทย์ แก้วศรี. "พระประวัติสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส". ใน ๒๐๐ ปี สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. 2533, หน้า 33.*